

Hošek, Radislav

[Broek, R. van de. The myth of the Phoenix: according to classical and early Christian traditions]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1977-1978, vol. 26-27, iss. E22-23, pp. 295-296

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109265>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

letech, zevrubně zjišťuje, s kým udržoval panonnský humanista styky a kým a jak mohl být ovlivněn. Zdůrazňuje, že Vantuch je vlastně první, kdo s dostatečným důrazem ukázal na Sambukova vídeňská studia (tím větší škoda je, že nemohl čerpat z pramenů, přístupných ve Vídni, čímž bylo ochuzeno i jeho studium pozdějších etap Sambukova života, kdy se humanista pohyboval při dvoře Maxmiliána II.); jeho zásluhou je i objasnění Sambukových studií v německých městech — vyzdvihl zejména jeho pobyt v Ingolstadtu a zproblematizoval doposud přeceňované vlivy Melanchthonovy. Péče, již Vantuch věnoval sledování Sambukových cest, mu dovolila sestavit užitečné „Itinerarium Sambucianum“ (str. 208–210). Životopisné kapitoly jsou zcela logicky i výkladem o Sambukově literární tvorbě a o jeho sběratelské a vydavatelské činnosti — její soupis najdeme v přílohách na str. 211 nn. — a tím i o růstu proslulé Sambukovy knihovny (soustavněji pak opět v přílohách v „Poznámce o Sambucovej zbierke gréckych a latinských rukopisov a o jeho knižnici“). Po německých cestách a pobytu v Paříži byl Sambucus několikrát v Itálii, pak se vrátil do Vídně, kde se dostal do císařských služeb. V kapitole V., která toto jeho působení popisuje, se dozvíme o Sambukově veřejném a soukromém životě, o jeho stycích s rodným městem a o jeho postavení na dvoře (císařský historiograf, lékařská praxe, marné pokusy o místo císařské knihovny), o jeho vztazích k vídeňské univerzitě a posléze, po Sambukově smrti, o osudech jeho knihovny.

Poslední tři kapitoly, zabývající se samostatně Sambukovým dílem, nesou titul „Dejepisné dielo“, „Vydavateľská činnosť“, „Sambucus a prírodné vedy“. Autorovi z podrobného zkoumání Sambukovy literární pozůstalosti vyplynulo, že tento renesanční učenec „len filológom a vydavateľom bol z vášne a naozaj z povolania, lekárom z istej zvedavosti, trocha z pohodlnosti a trocha aj z finančných dôvodov a historikom len zato, že mal taký titul“ (str. 156). Vantuch tedy, a nepochybně právem, klade největší důraz na Sambukovu vydavatelskou činnost (ovšem i v kapitole o jeho dějepisném díle přináší nové poznatky, např. o Sambukově předchůdci v úřadě historio-grafa, W. Laziovi, profesorovi vídeňské univerzity, který měl na Sambuka velký vliv), v níž zároveň vidí i jeden z nejtragičtějších aspektů života tohoto humanisty. I jako pracovník v přírodních vědách byl ostatně Sambucus především editorem a sběratelem.

Z příloh jsme se už zmínili o itineráři, o soupisu Sambucova díla (vlastních spisů i edicí) a o rozboru Sambukovy knihovny; kromě nich jsou zde ještě dokumenty k Sambukovu životu a k jeho dílu. Knihu pak uzavírá seznam použité literatury, seznam ilustrací (jsou velmi případně vybrány a čtenáře zaujmou), ruské a německé resumé a jmenný rejstřík.

Škoda, že se v knize tak dobré úrovně najde větší množství povážlivých chyb proti latině, z nichž s pominutím prostších gramatických nedopatření vytknu jen překlad „variae lectiones“ jako „rozičné opravy“ na několika místech IV. kapitoly (zejm. str. 93; na str. 181 a 188 se však už s tímto technickým termínem zachází správně).

Publikaci je třeba přivítat nejen pro její téma (humanismu totiž československá literární historie ještě stále mnoho dluží), ale i pro opravdu vysokou úroveň, na níž A. Vantuch svůj předmět zpracoval.

Jana Nechutová

R. van de Broek, The Myth of the Phoenix (According to Classical and Early Christian Traditions). Études préliminaires aux religions orientales dans l'empire Romain, t. 24, Leiden, E. J. Brill, 1972, str. 485, tab. I–XL, mapy 2.

Van de Broek pojal záměr vysvětlit mýtus o ptáku Foinikovi a zpracoval jej v širších souvislostech, v nichž se neomezil jen na antický svět v užším smyslu slova. Do oblasti svých zájmů pojal texty raně křesťanské, hebrejské, zprávy z Egypta, Babylonie, z Indie, i ohlas mýtu v literatuře středověké a byzantské. Nevyhnul se ani textům staroslověnským, a tak při interpretaci míst týkajících se bájného ptáka bude jeho kniha dlouho bohatým zdrojem poznání.

Autor vyšel v podstatě ze tří hlavních předpokladů, které se mu podařilo zdůvodnit a rozvinout v dalším výkladu. Především ukazuje, že egyptské představy o ptáku *benu* se liší od klasických, které vycházejí z Přední Asie. Dále dokazuje, že známý zlomek z Hésioda (fr. 304) o délce života Nymf má od nejstarší doby význam symbolu a konečně, že do myšlenkového světa raněkřesťanského vstupují nebiblické představy.

Svou knihu autor rozdělil ve tři oddíly: první úvodní, druhý přinášející rozbor mýtů, třetí shrnující. Nosnou částí knihy je druhý oddíl (str. 51–392); v kapitolách IV.–X. interpretuje van Broek jméno ptáka, jeho životní období a zjevení, smrt a zmrtvýchvstání, jeho funkci jako slunečního ptáka, jeho bydliště, potravu a pohlaví.

Autor dovozuje zastaralost závěrů 19. století, jež vycházejí z překonaných egyptologických studií, a sám sleduje vývoj významů představ od Staré říše. Egyptský pták *benu* se v průběhu let měnil od konipasa k volavce, avšak od nejstarších dob symbolizoval v Héliopoli stvoření. Sám název *benu* vedl k tomu, že byl pták vztahován k prvnímu pahorku s výstupnějším z prvotních vod, jenž se nazýval *benben*. Avšak *benu* nebyl spojen se sóthiovskou periodou; k takovému pojetí se došlo až po proniknutí řeckého fénixe do Egypta. Přesto se v moderní literatuře tento mylný výklad stále objevuje, jako např. u Koestermanna (*Tac. Ann.* II, 307).

Významnou oporu pro svá bádání získal autor v koptském textu o foiníkovi; text je chován na papýru v Utrechtu. Je to *Řeč o Panně Marii a narození Krista*, kde se foinix zjevuje při oběti Abela, odchodu Izraelitů z Egypta a v roce Kristova narození. Tato část je asi ze 3. stol. n. l., zatímco celý text datuje autor do 6. století n. l. Zprávy koptského textu porovnává autor s *Lactantiem*, *Protoevangelíem Jakubovým*, *Fysiologem* a *Řeckou apokalypsou Barucha*. V anglickém překladu koptského textu vhodně uvádí řecké výrazy pro klíčová slova.

Z rozborů podávaných ve druhém oddíle si zaslouží pozornosti výklad o tom, že už lineární písmo zná výrazy *po-ni-ki-pi* a *po-ni-ke*, které ukazují na význam foinický-purpurový pták, a vylučují spojení *foinix* s *foinos*. Delším rozbohem dochází van Broek k tomu, že mykénský výraz je výpůjčkou ze západosemitského světa. Lze říci, že „Foiničan“ a „pracující s červení“ jsou označeni slovem „Foinix“ a že proto „foinix“ může znamenat jak „foinický pták“ tak „purpurový pták“. Která z forem je hlavní však ještě dnešní bádání nemůže stanovit. Stejnou cestou přišla do Mykén představa o ptáku – nohu, který se objevuje v mykénském umění. Vzájemný vztah obou představ, které Hésiodos realizoval, nemůžeme dnes ještě podle autorova mínění stanovit.

Významnou oporu pro svá bádání získal autor v koptském textu o foiníkovi; text Van Broek dospívá k tomu, že Hésiodovo počítání délek života (*fr.* 304) nesouvisí s astronomií, nýbrž že je výsledkem obdobného aritmetického počítání – čtyři periody tvoří Velký rok, složený z 360 babylónských sarů, z nichž každý má 3600 roků, jak je známo z Babylónie i z Indie. Symbolem tohoto Velkého roku byl foinix, jenž byl teprve od helénismu spojován se sóthiovskou periodou, aby se později stal symbolem obnovení času vůbec. Autor v dalším sleduje důsledky tohoto pojetí v symbolice císařské doby, ve spojení s křesťanstvím (objevení se foiníka při smrti Abela, při uvedení Židů z Egypta, při narození Kristově) i pro výklad některých míst z Platóna (snubné číslo) a Pindara (*fr.* 133). Pro poznání křesťanských výkladů má značný význam i autorova interpretace nápisů z Hrobky Valeriů, objevené pod Vatikánem (kap. 6 – Smrt a znovuzrození foiníka, str. 159nn.) a rozbor různých variant o smrti Panny Marie (neumírá na palmě Kristově, objevují se aromatické vůně jako při smrti foiníka – str. 175). Ve výkladu o foiníkovi jako slunečním ptáku (kap. 7) porovnává van Broek dlouhou pasáž z *Řecké apokalypsy Baruchovy* s temnými místy Lactantiovy básně *De ave phoenice*, která vysvětluje jako ohlas orientálních tradic, jež Lactantius poznal při svém pobytu na Východě. I v osmé kapitole (Bydliště) dochází k obdobnému závěru, totiž že Lactantius nevychází ani z Bible ani z klasických modelů, nýbrž z židovsko-křesťanských eschatologických idejí (str. 312). Ty pronikají i v názoru, že se pták živi manou a rosou a že dospělý už vůbec potravu nepotřebuje. Tyto představy mají šířit a zdokonalovat víru v eschatologické posláni ptáka (kap. 9 – Potrava). Desátá kapitola (Sex) rozebírá zprávy o asexuálnosti nebo bisexuálnosti ptáka, jež obě měly stejný cíl: ukázat, že pták stojí nad pohlavím.

Ve třetí části (str. 391nn.) shrnuje van Broek své výsledky do výkladů o vývoji mýtu a přikládá obsáhlou dokumentaci o foiníkovi v klasickém a raněkřesťanském umění, doprovázenou 40 křídovými tabulkami. Knihu uzavírají obsáhlé indexy a dvě mapy k uvedené dokumentaci výtvarných památek.

Obsáhlá, leckdy až nadbytečně detailní studie van Broekova přinese poučení v nej-různějším směru. Zajímavá svým podáním může se stát i vhodnou metodickou podídkou jiným badatelům.

Radislav Hošek